

Asia: VN/16835/2024

Lausuntopyyntö etukäteismaksusta tuomioistuimissa

Lausunnonantajan lausunto

Miten katsotte etukäteismaksun vaikuttavan asianosaisen harkintaan asiansa saattamisesta tuomioistuimen ratkaistavaksi?

Esiselvityksessä todetaan, että maksuilla on käyttäytymistä ohjaava vaikutus. Aiheettomien muutoksenhakujen vähentäminen voi olla hyvä tavoite oikeudenhoidon resursoinnin näkökulmasta. Sen hinta ei oikeusvaltiossa voi olla oikeuteen pääsyn estyminen silloin, kun on olemassa todellinen oikeussuojan tarve.

Etukäteismaksun vaikutus on erilainen eri toimijoille. Toisin kuin esiselvityksessä useat viranomaiset esittävät, ei nykyinen, yleensä usean sadan euron suuruinen maksu todellakaan ole vähäinen rahasumma useimmille ihmisille. Lisäksi selvityksen mukaan ”Muuna kuin suoraan taloudellisena oikeudenhoidon vaikutuksena etukäteismaksujärjestelmään siirtyminen vähentäisi tuomioistuinten tarjoamien palvelujen kysyntää. Tämä koskisi lähinnä sellaisia asioita, joissa asian vireillepanoon oikeutetun intressi on vähäinen”. Intressin suuruutta ei voi arvioida vain instituutioiden näkökulmasta.

Etukäteismaksu voi olla käytännöllinen oikeusturvan este esimerkiksi yksittäiselle ihmiselle, freelancer-journalistille tai kansalaisjärjestölle. Tämä on ongelmallista sekä yhdenvertaisuuden että oikeussuojan tosiasiallisen toteutumisen kannalta. On ilmeistä, että etukäteismaksu vaikuttaisi myös perusteltuihin ja tarpeellisiin oikeudenkäynteihin, ja sillä olisi siten kielteinen vaikutus yksilöiden oikeuteen pääsyyn.

Ilman selkeitä ja täsmällisiä poikkeuksia ei ennakkomaksu välttämättä ole riittävän täsmällinen eikä suhteellinen ratkaisu viranomaisen kasvaneeseen työmäärään. Tällaisilla järjestelmätason muutoksilla on usein myös ennakoimattomia seurannaisvaikutuksia. Kuten aineistossa on todettu, on maksun periminen etukäteeseen ongelmallista myös siksi, että asian lopputulos vaikuttaa maksuvelvollisuuteen. Esimerkiksi toimeentulotukiharkinnassa olisi syytä ottaa huomioon mahdollisten palautettujen tuomioistuinmaksujen luonne.

Suomen Journalistiliiton kokemuksen mukaan journalistien tietopyyntöihin liittyvät valitusasiat hyväksytään keskimääräistä hallintovalitusta selvästi useammin. Tietopyyntöihin liittyvästä virheellisestä viranomaistoiminnasta joudutaan valittamaan hallinto-oikeuksiin valitettavan usein ja hyvinkin perustellusti. Kyseiset tapaukset eivät ole merkitykseltään vähäisiä, sillä ne liittyvät perustuslain mukaisen sananvapauden ydinalueelle ja yleisön tiedonsaantioikeuden toteuttamiseen.

Tietopyyntöjen käsittelyvirheisiin perustuvat valitukset kuuluisivat selvityksen mukaisen etukäteismaksun piiriin. Viranomaisen virheellisesti maksullisena pitämän tietopyynnön osalta maksu voisi siis tulla maksettavaksi yhden asiakirjapyyntönsä osalta jopa kaksi kertaa jo ennen kuin itse asia on ratkaistu. Viranomaisen voisi ensin pyytää maksun asiakirjan toimittamisesta, ja kun tästä valitetaan, olisi tuomioistuimmaksukin maksettava etukäteen. Maksujen kumuloituminen voi muodostaa tosiasiallisen esteen perustuslain edellyttämän viranomaistoiminnan avoimuuden toteuttamiselle käytännössä.

Tällaisten prosessien vähentäminen onnistuisi parhaiten niin, että viranomaisen soveltaisi lakia oikein heti ensi vaiheessa viranomaisen asiakirjan julkisuuteen liittyvissä asioissa. Muussa tapauksessa ennakkomaksusta muodostuu vain yksittäisen valittajan pakkolaina valtiolle.

Oikeuden väärinkäytön estäminen edellyttäisi täsmällistä sääntelyä, jotta se ei tosiasiallisesti heikennä tarpeellista oikeuteen pääsyä. Olisikin syytä pohtia myös prosessuaalisia keinoja. SLAPP-direktiivin implementoinnin yhteydessä (HE 170/2025) tuomioistuimilla on ilmoitettu jo nykyisellään olevan keino hylätä jo varhaisessa vaiheessa häirintä- tai muutoin epäasiallisessa tarkoituksessa nostettuja kanteita. Vastaavia keinoja pitäisi voida käyttää myös muissa oikeuden väärinkäyttötilanteissa.

Onko teillä muuta lausuttavaa?

Olennaista on, että oikeudenkäynteihin liittyvät tuomioistuimmaksut ja toisaalta julkisuuslainsäädännön mukaisiin tietopyyntöihin liittyvät, esimerkiksi poikkeuksellisen pyynnön edellyttämään työmäärään liittyvät viranomaisen perimät maksut erotetaan selkeästi toisistaan. Niillä on erilainen lainsäädännöllinen perusta ja niiden funktiotkin poikkeavat toisistaan. Esiselvityksessä tai sen vaikutusarvioissa tätä ei ole huomioitu riittävästi.

Julkisuuslain 34 §:n lähtökohta on asiakirjojen maksuton luovuttaminen. Maksullisuus on järjestelmässä siis poikkeus, sillä tiedonsaanti palvelee yleistä etua. Tietopyyntöihin liittyvät maksut eivät liity pelkästään tuomioistuinten toimintaan. Julkisuuslakiin perustuvien tietopyyntöjen osalta ei ole perusteltua eriyttää järjestelmää niin, että julkisuuslain mukaista tietopyyntöä käsiteltäisiin eri tavoin eri viranomaisessa.

Journalistien tietopyyntöjen käsittely liittyy yleisön tiedonsaantioikeuden toteutumiseen, ja on osa yhteiskunnallista vallankäytön valvontaa. Pyyntöt ovat osa sananvapauden toteuttamisen välttämätöntä infrastruktuuria. Jos maksuilla nimenomaisesti tavoitellaan ohjausvaikutusta

tietopyyntöihin, olisi kyse käytännössä julkisen tiedon saamisen kynnyksen nostamisesta. Erityisenä vaarana on, että sananvapauden käyttö rajautuu tosiasiallisesti taloudellisten resurssien perusteella.

Pidämme yhteiskunnallisesti ongelmallisena sitä kehityssuuntaa, jossa tietopyyntöihin liittyvä maksullisuus korostuu tai laajenee tavalla, joka tosiasiallisesti vähentää tiedon saamista ja kaventaa perustuslain 12 §:n turvaamaa julkisuusperiaatteen ja sananvapauden käytännön toteutumista. PerL 12 §:n 2 momentin mukainen, julkisuuden rajoituksilta edellytettävä välttämättömyyskriteeri olisi otettava paremmin huomioon pohdittaessa tietopyyntöihin liittyviä asioita. Tiedon maksullisuus on perusteltavissa vain, jos tällainen avoimuuden rajoitus on välttämätön. Valitun toimenpiteen tulee olla oikeassa suhteessa tavoiteltavaan etuun nähden.

Myös nykyisessä maksujärjestelmässä ongelmana on se, että maksullisuus ei erottele demokratian edellytysten näkökulmasta merkittävää journalistista tai tutkimuksellista tiedonhankintaa täysin turhasta tai vähämerkityksisestä tiedustelusta. Julkisuuslain uudistusta pohtineen työryhmän mietinnössä on pohdittu viranomaiselle mahdollisuutta kieltäytyä toteuttamasta kiusantekomielessä tehtyjä tietopyyntöjä. Kyseistä ehdotusta voitaneen tarvittaessa selkiyttää edelleen täsmällisesti kohdentuvaksi säännökseksi. Tietopyyntöjen osalta on siis syytä jättää maksuasia julkisuuslain ajantasaistamishankkeen osaksi.

Oras Tytti
Suomen Journalistiliitto ry